

УДК 633.85:632.4

О. Н. ПРИСТАЦЬКА, науковий співробітник

О. П. ВОЛОЩУК, доктор сільськогосподарських наук

І. С. ВОЛОЩУК, Г. Я. БІЛОВУС, кандидати сільськогосподарських наук

О. М. СЛУЧАК, науковий співробітник

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

вул. Грушевського, 5, с. Оброшино Пустомитівського р-ну

Львівської обл., 81115, e-mail: inagrokarpat@gmail.com

РОЗВИТОК ПЕРОНОСПОРОЗУ НА СОРТАХ ТА ГІБРИДАХ РІПАКУ ОЗИМОГО ЗАЛЕЖНО ВІД МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ В УМОВАХ ЗАХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ

Наведено результати оцінки стійкості сортів ріпаку озимого проти пероноспорозу в умовах природного інфекційного фону. Виділено сорти з підвищеною стійкістю до цієї хвороби.

Ключові слова: *ріпак озимий, хвороба, пероноспороз, сорт, стійкість.*

Вступ. Одним із важливих завдань, спрямованих на розвиток аграрного сектора економіки України в сучасних умовах, є підбір культур, спроможних давати високу прибутковість. Особлива роль належить ріпаку озимому, олія з якого унікальна за своїми властивостями і має широке застосування у багатьох галузях народного господарства [1].

Великої шкоди посівам цієї культури завдають хвороби, особливо в умовах Західного Лісостепу. Ріпак озимий значно пошкоджується таким захворюванням, як пероноспороз. Шкідливість його виявляється в ураженні розеткових листків восени, внаслідок чого такі рослини є менш стійкі до перезимівлі і за незначних коливань температур взимку або навесні часто гинуть. Шкода цього захворювання виявляється також у передчасному відмиранні уражених листків у період вегетації, що призводить до зменшення асиміляційної поверхні рослини і зниження насінневої продуктивності [2, 3].

Самозахист рослин в агробіоценозі ґрунтується на стійкому сорті, тому важливим і пріоритетним напрямом захисту рослин вважають створення стійких сортів до хвороб [4–7]. Метеорологічні умови відіграють важливу роль у виникненні хвороби та її розвитку.

© Пристацька О. Н., Волощук О. П.,

Волощук І. С., Біловус Г. Я., Случак О. М., 2016

Передгірне та гірське землеробство і тваринництво. 2016. Вип. 59.

Їх вплив є безпосереднім як на збудника, стимулюючи або пригнічуючи його розвиток, так і на рослину-господаря, підвищуючи її сприйнятливість чи стійкість. Залежно від цих факторів формується стійкість та витривалість рослин до хвороб протягом вегетаційного періоду, а також вони впливають на інтенсивність проходження самого патогенного процесу [8].

Встановлено, що при ураженні листків ріпаку збудниками пероноспорозу, альтернаріозу, фомозу, циліндрспоріозу в рослинах підвищується вміст каротину, сухої речовини, клітковини, золи, проте істотно зменшується вміст вітаміну С, протеїну, жиру, цукрів. Сума амінокислот в уражених листках ріпаку залежно від інтенсивності розвитку хвороб знижується у 1,4–2,7 рази, зокрема незамінних – у 1,5–2,9 і замінних – у 0,13–2,6 рази.

Недобір урожаю насіння від хвороб залежно від сорту чи гібрида і технології вирощування сягає 15–70 % і більше. Значно погіршуються його технологічні і посівні якості. А за ураження стручків ріпаку збудниками хвороб вміст олії в насінні знижується в 1,3–3,4 рази [9, 10].

Матеріали і методи. Дослідження проводили на полях Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН. Агрокліматичні умови за роки досліджень були різними і мали відхилення від середньобагаторічних показників.

Фітопатологічну оцінку сортів ріпаку озимого щодо ураження хворобами проводили згідно з методиками [11–13]. Статистичну обробку експериментальних даних здійснювали методом дисперсійного аналізу за Б. А. Доспеховим [14].

Результати та обговорення. За даними осіннього (2010–2014 рр.) моніторингу фітосанітарного стану ріпаку озимого, ураження рослин пероноспорозом у фазі сходів залежно від сорту в середньому становило 0,2–5,5 %. У фазі утворення листкової розетки (3–4 листки) хворобою було уражено 0,3–9,0 %, а у фазі листкової розетки (6–8 листків) розвиток цього захворювання в середньому становив 1,5–16,0 %.

За роки досліджень найбільш сприятливими для розвитку пероноспорозу, або несправжньої борошнистої роси, ріпаку озимого були 2011 та 2014 рр. Після відновлення вегетації цієї культури у 2011 р. відбулося повторне зараження пероноспорозом, оскільки вже з осені мало місце первинне ураження і патоген добре перезимував у стадії ооспор та міцелію на рослинах ріпаку. Сприятливий температурний режим та наявність високої вологості у квітні значно підсилили розвиток цього збудника, і ураженість рослин у фазі

бутонізації на сортах та гібридах становила від 1,5 до 21,2 % (табл. 1). Травень характеризувався помірно теплою (крім першої декади) та вологою погодою. У фазі цвітіння розвиток цього захворювання становив 4,0–33,5 %. Найбільш уражувалися хворобою сорти Маяк (33,5 %) та Екзек'ютив (28,7 %). Найменший розвиток збудника відзначено на сортах: Черемош (4,0 %), Тітан (5,0 %), Екзотік (5,6 %), Дембо (8,8 %) (табл. 2).

У 2014 р. досить висока температура та достатня кількість опадів у квітні (температура повітря була на 2,6 °С вища за норму, а кількість опадів – на 4,3 мм більша від норми), теплий і дуже вологий травень (температура повітря на 2,6 °С вища за норму, а кількість опадів – на 4,3 мм більша від норми) посприяли стрімкому розвитку збудника пероноспорозу на сортах ріпаку озимого. Ураженість рослин у фазі бутонізації на сортах та гібридах становила 4,0–20,0 %. У фазі цвітіння розвиток цього захворювання був у межах 5,5–30,0 %. Найбільш уражені пероноспорозом в цій фазі були сорти: Света (30,0 %), Дангал (26,0 %), Смарагд (23,0 %), Чемпіон України (20,0 %), Антарія (18,5 %). Найменший розвиток хвороби відзначено на сортах: Черемош (5,5 %), Анна (7,0 %), Дембо (8,0 %), Чорний велетень (9,0 %), Атлант (12,5 %).

1. Ураженість ріпаку озимого пероноспорозом у фазі бутонізації (середнє за 2011–2015 рр.), %

Сорти	Рік					Середнє
	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7
Атлант	15,0	10,1	7,2	8,0	6,0	9,3
Таурус	9,0	8,0	3,5	-	-	6,8
Експт	12,0	-	-	-	-	12,0
Екзотік	2,0	-	-	-	-	2,0
Тітан	1,9	-	1,2	-	-	1,5
ДК Секюр	16,5	-	11,0	-	-	13,7
Екзек'ютив	20,0	12,6	12,0	-	-	14,9
Аргус	4,8	-	-	-	-	4,8
Дангал	18,0	-	11,5	18,0	15,5	15,7
НПЦ-9800	14,9	-	10,0	-	-	12,4
Маяк	21,2	12,0	-	-	-	16,6
Токата	5,5	8,5	4,0	-	-	6,0
Дема	8,0	9,0	6,0	10,0	8,5	8,3
Дембо	4,0	6,7	1,8	5,0	3,0	4,1

1	2	3	4	5	6	7
Черемош	1,5	5,5	0,8	4,0	2,0	2,8
Анна	-	5,0	1,0	5,5	3,5	3,7
Ексел	-	5,6	2,0	-	-	3,8
Ексагон	-	7,9	5,6	-	-	6,7
Вектра	-	11,9	7,5	-	-	9,7
Вісбі	-	6,0	1,5	-	-	3,7
Хорнет	-	7,2	5,0	-	-	6,1
Чемпіон України	-	10,9	8,5	15,5	12,5	11,8
Сенатор Люкс	-	9,2	8,0	12,5	10,0	9,9
Света	-	-	13,0	20,0	18,0	17,0
Смарагт	-	-	-	16,0	14,5	15,2
Антарія	-	-	-	11,5	11,0	11,2
Чорний велетень	-	-	-	6,0	3,5	4,7
НІР ₀₅	0,6	0,9	1,1	0,7	0,9	

Примітка: - відсутність сорту в цьому році.

Найменше ураження ріпаку озимого пероноспорозом спостерігали у 2013 р. Високі температури та недостатня кількість опадів в II–III декадах квітня та умови I–II декади травня не сприяли стрімкому розвитку пероноспорозу на сортах та гібридах ріпаку озимого. У фазі цвітіння розвиток цього захворювання становив 4,5–16,0 %. Найбільше уражувалися пероноспорозом в цій фазі такі сорти: Света (16,0 %), Дангал (14,6 %); гібриди Екзек'ютів (15,0 %), НІПЦ-9800 (13,2 %), ДК Секюр (12,6 %). Найменший розвиток збудника відзначено на сортах: Анна (4,5 %), Черемош (4,7 %), Тітан (5,8 %), Дембо (6,0 %) та гібридах Ексел (6,5 %) і Вісбі (7,0 %).

2. Ураженість ріпаку озимого пероноспорозом у фазі цвітіння (середнє за 2011–2015 рр.), %

Сорти	Рік					Середнє
	2011	2012	2013	2014	2015	
1	2	3	4	5	6	7
Атлант	20,5	25,0	9,0	12,5	10,5	15,5
Таурус	16,0	20,5	7,8	-	-	14,8
Експт	16,6	-	-	-	-	16,6
Екзотік	5,6	-	-	-	-	5,6

Тітан	5,0	-	5,8	-	-	5,4
1	2	3	4	5	6	7
ДК Секюр	21,5	-	12,6	-	-	17,0
Екзек'ютив	28,7	29,0	15,0	-	-	24,2
Аргус	12,0	-	-	-	-	12,0
Дангал	24,7	-	14,6	26,0	23,0	22,1
НПЦ-9800	18,0	-	13,2	-	-	15,6
Маяк	33,5	30,0	-	-	-	31,7
Токата	14,6	23,5	7,5	-	-	15,2
Дема	15,5	24,0	8,8	13,5	11,0	14,6
Дембо	8,8	12,0	6,0	8,0	6,0	8,2
Черемош	4,0	7,0	4,7	5,5	4,0	5,0
Анна	-	6,5	4,5	7,0	5,5	5,9
Ексел	-	8,0	6,5	-	-	7,2
Ексагон	-	15,0	8,5	-	-	11,7
Вектра	-	28,0	9,2	-	-	18,6
Вісбі	-	10,0	7,0	-	-	8,5
Хорнет	-	22,0	7,9	-	-	14,9
Чемпіон України	-	26,5	11,0	20,0	15,5	18,2
Сенатор Люкс	-	24,7	10,0	16,5	12,0	15,8
Света	-	-	16,0	30,0	26,0	24,0
Смарагт	-	-	-	23,0	21,5	22,2
Антарія	-	-	-	18,5	14,0	16,2
Чорний велетень	-	-	-	9,0	6,5	7,7
НІР ₀₅	1,3	1,6	1,5	1,9	1,2	

Примітка: - відсутність сорту в цьому році.

У середньому за 2011–2015 рр. ураженість рослин ріпаку озимого пероноспорозом у фазі цвітіння становила 5,0–31,7 %. Найменший розвиток хвороби відзначено на сортах: Черемош (5,0 %), Тітан (5,4 %), Екзотік (5,6 %), Анна (5,9 %), Ексел (7,2 %), Чорний велетень (7,7 %), Дембо (8,2 %), Вісбі (8,5 %) (табл. 2).

Висновки. Метеорологічні фактори (температура повітря, опади) та сортові особливості мали значний вплив на стійкість рослин ріпаку озимого до пероноспорозу протягом вегетаційного періоду, а також визначали інтенсивність проходження самого патогенного процесу.

За роки досліджень найбільш стійкими до пероноспорозу були такі сорти та гібриди: Черемош, Титан, Екзотік, Анна, Ексел, Чорний велетень, Дембо, Вісбі.

Список використаної літератури

1. Наконечний О. Г. Вирощуємо озимий ріпак / О. Г. Наконечний, О. Ю. Санін // *Агровісник. Україна.* – 2007. – № 1. – С. 34–36.
2. Пристацька О. Н. Грибні хвороби ріпаку ярого в умовах Львівської області / О. Н. Пристацька, Г. Я. Біловус // *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво : міжвід. темат. наук. зб.* – 2010. – Вип. 52 (I). – С. 96–100.
3. Вплив абіотичних факторів на розвиток хвороб ріпаку озимого в умовах Лісостепу Західного / О. Н. Пристацька [та ін.] // *Передгірне та гірське землеробство і тваринництво : міжвід. темат. наук. зб.* – 2013. – Вип. 55 (1). – С. 114–119.
4. Стійкі сорти – радикальне вирішення проблеми захисту рослин / С. О. Трибель [та ін.] // *Захист і карантин рослин : міжвід. темат. наук. зб.* – 2006. – Вип. 52. – С. 71–89.
5. Трибель С. О. Зональне використання стійких сортів / С. О. Трибель, М. В. Гетьман // *Карантин і захист рослин.* – 2008. – № 5. – С. 6–9.
6. Трибель С. О. Стійким сортам – “зелене світло” / С. О. Трибель // *Насінництво.* – 2006. – № 1. – С. 22–24.
7. Марков І. Л. Інтенсивна технологія вирощування ріпаку / І. Л. Марков // *Агробізнес сьогодні (тематичний додаток).* – 2011. – № 10. – С. 1–2.
8. Ван дер Планк Я. Генетические и молекулярные основы патогенеза у растений / Я. Ван дер Планк. – М. : Мир, 1981. – 236 с.
9. Рекомендації до інтенсивної технології вирощування ріпаку / Національний аграрний університет ; уклад. І. Л. Марков, О. Ф. Антоненко. – К. : [Б. в.], 2006. – 54 с.
10. Марков І. Л. Кількісні і якісні зміни жирнокислотного складу ріпакової олії при ураженні рослин хворобами / І. Л. Марков // *Захист і карантин рослин : міжвід. темат. наук. зб.* – 2000. – Вип. 46. – С. 95–100.
11. Антоненко О. Ф. Хвороби ріпаку. Шкали визначення імунності сортів до найпоширеніших та їх застосування в методиках оцінки / О. Ф. Антоненко // *Захист рослин.* – 2001. – № 12. – С. 14.

12. Марков И. Л. Болезни рапса и методы их учета / И. Л. Марков // Защита и карантин растений. – 1991. – № 6. – С. 55–60.

13. Облік шкідників і хвороб сільськогосподарських культур / за ред. В. П. Омелюти. – К. : Урожай, 1984. – 296 с.

14. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований) / Б. А. Доспехов. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Агропромиздат, 1985. – 352 с.

Отримано 29.02.2016

Рецензент – завідувач кафедри технологій у рослинництві Львівського НАУ, доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН В. В. Лихочвор.